

איתמר לוין

אלימלך, בועז ואנשי בית לחם

"המגילה הזו אין בה לא טומאה ולא טהרה, לא היתר ולא איסור, ולמה נכתבה? ללמדך שכר של גומלי חסדים"¹. כך אומרים חז"ל על מגילת רות, והדוגמאות מרובות וידועות: הליכתה של רות עם נעמי, יציאתה של רות ללקט בשדה, רוחב הלב של בועז כלפי רות, הסכמתה של רות הצעירה להינשא לבועז הזקן, ומאידך – הסכמתו של בועז לשאת את רות המואביה ולגאול את שדהו של אלימלך.

אולם, להיכן נעלם החסד הזה, עד כדי כך שנעמי ורות סובלות חרפת רעב? אנו מזכירים לטובה את בועז שנשא את רות; אך מדוע לא עזר להן מיוזמתו? מדוע "יִיָקֶר מְקַרְבָּה חלקת השדה לבועז אשר ממשפחת אלימלך" (רות ב', ג)? ואם רות לא היתה מגיעה לשם? ואם בועז לא היה מגיע? ואין לומר שבועז היה מגיע תמיד לשדה, שהרי הלשון "והנה בועז בא מבית לחם" (שם, ד) – ולא "ויבוא בועז" – מלמדת על אירוע מפתיע, כמו "והנה שלושה אנשים ניצבים עליו" (בראשית י"ח, ב), "והנה ה' ניצב עליו" (בראשית כ"ח, יג), "הנה ה' עושה ארובות בשמים" (מלכים ב' ז', ב) ועוד רבים.

אין לומר שבועז ואנשי בית לחם לא ידעו על מצוקתן של נעמי ורות. יש לכך שתי ראיות מן הכתוב. האחת: "ותהום כל העיר עליהם ותאמרנה הזאת נעמי" (רות א', יט). והשנייה – בדבריו של בועז עצמו: "הוֹגֵד הוֹגֵד לי כל אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך" (רות ב', יא).

אם יש צורך בראיות נוספות, הנה הן לפנינו. נעמי מכרה את שדהו של אלימלך, כפי שאומר בועז לגואל. מותר להניח שלא רק המשפחה ידעה על כך, כפי שניתן להקיש מהסיפור בו ירמיהו רוכש את חלקת השדה של חנמאל בן דודו (ירמיהו ל"ב). למרות שירמיהו באותה עת כלוא בחצר המטרה, העיסקה נעשית בפומבי ובתיעוד מלא: "ואכתוב בספר ואחתום ואעד עדים ואשקלה הכסף במאזניים. ואקח את ספר המקנה, את החתום המצוה והחוקים ואת הגלוי. ואתן את ספר המקנה אל ברוך בן נריה בן מחסיה לעיני חנמאל בן דודי ולעיני העדים הכותבים בספר המקנה לעיני כל היהודים היושבים בחצר המטרה" (שם, י-יב). נכון שמעשה זה אירע דורות רבים לאחר מכן, אך מותר לשער שכמו בימינו – מכירת קרקע היתה עסק מאוד מסודר.

וראיה אחרונה – גיאוגרפית. הרוב המכריע של ערי ארץ ישראל באותה עת

1 ילקוט שמעוני, רות, רמז תר"א.

היו קטנות. בית לחם הקדומה היא גבעה לא גדולה, ואפילו בימי דוד – אומר המחקר – היא היתה עיר קטנה². בעיר כזו, כולם הכירו את כולם – במיוחד לנוכח העובדה שבשל צורת חלוקת הארץ לשבטים ובתוכם למשפחות, כולם היו קרובים של כולם.

לאור כל אלו, לכאורה כל אנשי בית לחם, ובוועז בתוכם, ידעו על המצוקה הנוראה של נעמי ורות, אך לא נחלצו לעזרתן. מדוע? איה מידת החסד?

עזיבתו של אלימלך

ההסבר מצוי כבר בפסוק הראשון של המגילה: "ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ, וילך איש מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב הוא ואשתו ושני בניו". המילה "איש" כאן פירושה מנהיג, כי הרי אין צורך בה כדי לציין שמדובר בגבר; דבר זה ברור מהפסוק. וכך גם בפסוק "איש יהודי היה בשושן הכירה" – אדם חשוב, שהרי לפי חז"ל מרדכי היה חבר בסנהדרין, ואנו רואים בהמשך המגילה שהוא יושב בשער המלך, כך שהיה אדם חשוב לא רק בקרב היהודים³.

הרב שלמה אבינר⁴ מביא עוד ראיה למעמדו של אלימלך. המדרש אומר שרות וערפה היו בנותיו של מלך מואב, והוא בוודאי לא היה נותן אותן לסתם אדם זר. אין זאת, אלא שאלימלך היה ידוע ומכובד מאוד גם הרחק מגבולות עירו ואפילו מגבולות ארצו.

אם כן, אנו רואים שבבית לחם שורר רעב – והמנהיג אלימלך נוטש. אפשר לדון בשאלה ההלכתית, האם היה זה רעב שבגיננו מותר לרדת מהארץ. אבל אפילו אם נאמר שמדובר ברעב בו מותר לצאת מהארץ, אומר הרב אבינר, יש הבדל בין אדם מן השורה לבין מנהיג. אדם חשוב חייב לתת דוגמה אישית, הוא חייב להישאר ליד ההגה כדי לנווט את הספינה בסערה. העכברים נוטשים ראשונים; רב החובל עוזב אחרון. או בלשונו של הרב אבינר: כאשר חייל פשוט אומר "המפקד, אני רוצה העברה", זה בסדר. אבל אם קצין אומר זאת – זו שערורייה, הוא שובר את רוח כולם. ואפשר להוסיף: קל וחומר אם הקצין אומר זאת בשעת מלחמה.

בית לחם היתה במצב מלחמה – לא נגד אויבים חיצוניים אלא נגד איתני הטבע, נגד בצורת, נגד רעב. כאשר מנהיג קם ועוזב בשעה כזו – מדובר בחטא בל יסולח. הרב אבינר מוסיף וקושר זאת לאנרכיה הכללית של תקופת

2 "בית לחם", מדרוך ישראל החדש (ידיעות אחרונות, הוצאת משרד הביטחון, כתר, 2001), כרך "הרי יהודה", עמודים 76-78.

3 ראו: תורה תמימה, אסתר ב', ה'.

4 כל המובאות מדברי הרב אבינר לקוחים מתוך: הרב שלמה אבינר, מגילת רות - פירוש (ספריית חוה, תשס"ב), עמודים 19-22.

השופטים, עליה נאמר כמה וכמה פעמים "בימים ההם אין מלך בישראל, איש הישר בעיניו יעשה". הוא מזכיר לנו, שכלבא שבוע, נקדימון בן גוריון ובן ציצית הכסת התנדבו ערב החורבן לפרנס את תושבי ירושלים במשך עשרים ואחד שנים בחיטה, מלח, שמן ועצים. לעומת זאת, אלימלך קם ועוזב. עוד הוכחה לחומרת הדברים אפשר למצוא בעונש הנורא שבא על אלימלך. הוא מאבד את שני בניו בזה אחר זה, בלא שיותירו אחריהם צאצאים, וגורל משפחתו נחרץ לכליה. יש לזכור, שכאשר רות מתחתנת עם בועז, הבן עובד אמנם קרוי על שם אחיו המת, כלשון המגילה, אך הכוונה היא רק שיהיה מי שיזכיר את המתים. מכל בחינה אחרת, לאלימלך אין שום זכר ושארית. זהו למעשה עונש כרת.

לכאורה, אין הצדקה לעונש כזה. היכן מצינו בתורה כרת על עזיבת הארץ או אפילו על נטישת הדור? נוכל לומר, שאלימלך חטא בחילול השם, עליו רק המיתה מכפרת – אם כי מדובר על מיתה בידי שמים ולא על כרת. ייתכן שהקב"ה גילגל עליו את מותם ברעב של מי שנותרו בבית לחם ואותם יכול היה להציל. ייתכן שיש כאן מידה כנגד מידה: אתה נטשת את בני – אני אקח את בניך. מכל מקום, איננו יודעים את חשבונותיו של הקב"ה, ודי לענייננו בכך שנבין מהעונש עד כמה המעשה היה חמור.

מעשהו של אלימלך היה חמור מאוד לא בהתייחס למקום ולנסיבות, אלא גם ביחס למה שהתורה והנביאים מלמדים אותנו על דרכו וחובותיו של מנהיג. ולא רק מנהיג בשר ודם. "בכל צרתם לו צר" (ישעיהו ס"ג, ט) נאמר על הקב"ה. על קביעה זו מבוססת ההושענא "כהושעת אלים" שנאמרת בכל יום בסוכות: כיצד ה' נמצא עם עמו בכל צרה ומצוקה בה הם שוכנים, ממצרים ועד הגלות הנוכחית.

השוואה לקב"ה ולמנהיגים

יש אירוניה בכך שדווקא מי ששמו אלימלך – משלב בשמו הן את הא-ל והן את המלך – הולך בדרך הפוכה מזו של האל ומזו של המלך. מאחר שכמעט כל השמות במגילת רות הם סמליים, ייתכן שגם כאן בוחר שמואל במעין שם ספרותי שמעביר לנו מסר – והפעם במהופך. אם שמו של בועז מלמד על עזותו, ושמה של נעמי מלמד על נעימותה – שמו של אלימלך מלמד דווקא על המידות שלא היו בו. שהרי תפקידו של מלך נמדד בראש ובראשונה בעת משבר, ונראה כמה דוגמאות.

- משה רבינו בעגל: "מחני נא מספרך אשר כתבת" (שמות ל"ב, לא). הוא מוסר את נפשו למען עם ישראל.
- יהושע וכלב במרגלים: "הארץ אשר עברנו בה לתור אותה, טובה הארץ מאוד

מאוד. אם חפץ בנו ה', והביא אותנו אל הארץ הזאת ונתנה לנו, ארץ אשר היא זבת חלב ודבש. אך בה' אל תמרודו, ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם, סר צילם מעליהם וה' איתנו, אל תיראום". השניים מתייצבים מול אספסוף זועם, והתגובה: "ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים" (במדבר י"ג, ז-י). יהושע וכלב מוכנים לסכן את חייהם.

● משה מנסה לפייס את קרח, דתן ואבירם. רק כאשר הם מסרבים – הוא מבקש מה' להעניש אותם.

ראו מה עושה פנחס בבעל פעור: קם והורג נשיא בית אב לשמעוני ונסיכה מדיינית, בלא חשש הן לתגובת עשרות אלפי החוטאים שסביבו והן שמא הוא הורג שלא כדין, כי הרי "בועל ארמית קנאין פוגעין בו" הוא הלכה ואין מורין כן.⁵

● לאחר המפלה בְּעֵי, מסופר בספר יהושע: "ויקרע יהושע שמלותיו ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה' עד הערב, הוא וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם" (יהושע ז', ו). יהושע הוא המוביל את האבל, אינו מסתגר באוהלו אלא מבקש תשובה וכפרה. יהושע עצמו לוכד את עכן ומעניש אותו, ולאחר מכן יוצא בראש העם לקרב הבא על העי.

● עוד מיהושע: כאשר מתגלה שהגבעונים הוציאו במירמה מישראל ברית, מתקומם העם על הפרת החובה להרוג את יושבי הארץ. הנשיאים הם המדברים ראשונים אל העם הזועם, אך מי שמטיל בסופו של דבר את כל כובד משקלו הוא יהושע: "ויעש להם כן [שם אותם לחוטבי עצים ושואבי מים] ויצל אותם מיד בני ישראל ולא הרגום" (יהושע ט', כו). אולי לא יהיה מופרז לומר, שיהושע עלול היה להימצא בסכנת חיים אם בני ישראל היו מנסים לבצע לינץ' בגבעונים – אך הוא לא נרתע.

● דווקא בתקופת השופטים, עליה כאמור נאמר "איש הישר בעיניו יעשה", בולטת מאוד הדוגמה האישית של המנהיגים. אהוד בן גרא הולך בעצמו להרוג את עגלון מלך מואב, ואילו דבורה יוצאת עם ברק למלחמה נגד סיסרא.

● גדעון הולך בראש העם למלחמה נגד מדין, ושם כידוע הקב"ה משאיר במכוון רק 300 איש – כך שהסכנה לכל אחד מהם גדולה עוד יותר. ולמרות זאת, גדעון הוא למעשה הראשון האומר "אחרי", כפי שהוא מורה לחייליו: "ממני תראו וכן תעשו, והנה אנכי בא בקצה המחנה והיה כאשר אעשה כן תעשו. ותקעתי בשופר אנכי וכל אשר אתי, ותקעתם בשופרות גם אתם סביבות כל המחנה ואמרתם לה' ולגדעון" (שופטים ז', יז-יח).

5 סנהדרין פ"ב, ע"א.

לא נמשיך לדוגמאות מאוחרות יותר, למרות שהן רבות מאוד. נזכיר רק בקצרה כמה מהן: דוד היוצא למלחמה עד זקנתו, אחאב הנפצע קשה ברמות גלעד אך נותר על עומדו כדי שלא לגרום לדמורליזציה, נחמיה הבונה בעצמו את חומת ירושלים ויש כאמור עוד דוגמאות רבות.

נישאר בתקופת השופטים ונראה דוגמא הפוכה, המזכירה עד מאוד את אשר אירע לאלימלך. הכוונה היא לעלי הכהן הגדול – צדיק ונביא. אבל הוא אינו מצליח לגלות מנהיגות כאשר היא נדרשת, אינו מצליח למנוע מבניו חפני ופינחס לגזול נתחי בשר ממקריבי הקורבנות ומוכיח אותם בלשון רפה. כשהוא רואה שתוכחותיו נופלות על אוזניים ערלות – הוא מפסיק לדבר. זוהי נטישה של המערכה, ועונשו של עלי נורא בדיוק כמו עונשו של אלימלך: שני בניו מתים. לעלי אמנם נותרים צאצאים בדמות נכדיו, אך כל הדורות הבאים של ביתו נדונים למיתה בגיל צעיר ולדלות עולמית.

כך אומר ה' לשמואל על עלי: "וכל מרבית ביתך ימותו אנשים... והקימותי לי כהן נאמן והתהלך לפני משיחי כל הימים. והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחוות לו לאגורת כסף וכיכר לחם ואמר: סִפְחָנִי נָא אֵל אַחַת הַכַּהֲוֹנוֹת לֵאכּוֹל פֶּת לַחֵם" (שמואל א' ב', לג-לז). הרי לנו התוצאה של העדר מנהיגות, משום שכאשר חפני ופינחס מבצעים את מעלליהם – הם נוטשים את המנהיגות אליה הם מחויבים. את האחריות לכך מטיל ה' על עלי, והעונש הוא בהתאם.

"לא תיקום ולא תיטור"

מכאן נחזור לאלימלך. דווקא כאשר אנשי עירו היו זקוקים לו ביותר – הוא קם ועזב אותם. האם נוכל להתפלל על כך שמעשהו הותיר רושם שלילי כה עז, עד שגם אחרי עשר שנים לא מצליחים אנשי בית לחם להתגבר על רגשות אלו? וכך גם בועז – הוא אינו מלאך אלא בן אדם בעל רגשות. המעשה הזה של אלימלך, הנטישה, הכמעט-בגידה באנשי עירו – זה מה שמביא ליחס המנוכר שלהם כלפי אלמנתו וכלתו.

נשאל: והלא הצטוונו "לא תיקום ולא תיטור"? נקימה היא הימנעות מלעשות טוב לפלוני, רק משום שהוא לא עשה טוב לי⁶. אם אנשי בית לחם ובעז אינם מסייעים לנעמי ורות בשל מעשיו של אלימלך – לא זו בלבד שהם מבטלים את מצוות הצדקה המרובות, אלא גם עוברים על הלאו של איסור נקימה. הכיצד? אפשר למצוא לשאלה זו תשובה הלכתית⁷. כמה מן הפוסקים אומרים, שמותר לנקום וליטור במי שגרם צער גופני, ושהאיסור קיים רק כלפי מי שגרם נזק

6 ספר החינוך, מצוה רמ"א.

7 הדיון ההלכתי והמקורות שבפסקאות הבאות – על פי: הרב יצחק יעקב פוקס, הליכות בין אדם לחברו (תשס"ח), עמודים שצז-תא.

ממוני. זוהי דעתם של ספר יראים, הסמ"ג, הסמ"ק והשערי-תשובה. הרב יצחק יעקב פוקס, בספרו "הליכות בין אדם לחברו", אף מעיר, כי לכאורה למסקנה זו ניתן להגיע מלשון הגמרא במסכת יומא⁸. הגמרא שם עוסקת באיסור נקימה ונטירה, ומביאה דוגמאות דווקא מתחום הממונות. מכאן, שהאיסורים אינם חלים כאשר הפגיעה היתה פיזית.

וכך אומרת הגמרא: "איזו היא נקימה ואיזו היא נטירה? נקימה – אמר לו: השאילני מגלך. אמר לו: לאו. למחר אמר לו הוא: השאילני קרדומך. אמר לו: איני משאילך כדרך שלא השאלתני. זו היא נקימה. ואיזו היא נטירה? אמר לו: השאילני קרדומך. אמר לו: לא. למחר אמר לו: השאילני חלוקך. אמר לו: הילך, איני כמותך שלא השאלתני. זו היא נטירה". רש"י מסביר שגם הנטירה אסורה, משום שהיא מלמדת שהנפגע עדיין כועס על הפוגע – בעוד שהתורה רוצה שהוא יסיר לחלוטין את המקרה מדעתו.

ניתן לומר, שעזיבתו של אלימלך את בית לחם גרמה לאנשי העיר לפגיעה פיזית. קודם כל, הוא היה כנראה מעשירי העיר, כפי שמשמע מהמעמד לו זכה גם במואב. בארץ זרה לא מגיעים במהירות למעמד בו מתחננים עם משפחת המלך וכדרך העולם מכבדים עשירים. אם אלימלך היה כה עשיר, הרי שהוא יכול היה להקל את מצוקת הרעב בבית לחם. ברגע בו לא עשה זאת, הוא פגע ממש בגופם של תושבי העיר – וכפי שהבהרנו לעיל על פגיעה כזו מותר לנקום וליטור.

שנית, עצם העזיבה שידרה מן הסתם מסר שלילי כלפי מי שאנשי בית לחם ביקשו את עזרתם. בלשון הכלכלה המודרנית נאמר, שאלימלך היה בעל עניין בתאגיד הקרוי בית לחם, וברגע בו מכר את מניותיו – שידר שהמצב בכי רע, ואז מי יתן אשראי לכזה תאגיד? מותר לשער, שכאשר אלימלך עזב את בית לחם, התקשו אנשי העיר לקבל סיוע חיצוני – והרי לנו שוב מעין פגיעה פיזית בהם.

אבל עדיין קשה לקבוע שהיחס כלפי רות ונעמי לא היה בגדר עבירה של לא תיקום ולא תיטור. ראשית, הרי לא הן חטאו אלא אלימלך. אם נחזור שוב לפסוק הראשון של המגילה נראה שבני ביתו של אלימלך נגררו אחריו. כדברי שמואל הנביא: "וילך איש... הוא ואשתו ושני בניו" – קודם כל הוא הלך, ורק אחר כך הלכו אשתו ובניו.

שנית, אין לנו הוכחה לכך שהפגיעה באנשי בית לחם היתה פיזית. מה שדרשנו לעיל הוא בגדר סברה הגיונית בלבד.

שלישית: מה שניתן לעבור עליו לסדר היום אצל אדם פשוט, אינו מותר

8 יומא כ"ג, ע"א.

לתלמיד חכם. בועז היה שופט, מנהיג, תלמיד חכם שחידש את ההלכה "מואבי ולא מואבית, עמוני ולא עמונית"⁹. והרי, כפי שאומר הרמב"ם בעקבות אותה סוגיה ביומא, "דרך הצדיקים – הם נעלבים ואינם עולבים, שומעים חרפתם ואינם משיבים"¹⁰. אז אפילו אם לאנשי בית לחם היה מותר לנקום במשפחת אלימלך – בועז היה צריך להימנע מכך.

נקודה זו מתחדדת לנוכח דברי הרמב"ם בשתי ההלכות האחרונות של הלכות דעות, בהן הוא עוסק באיסור נקימה ונטירה¹¹. לצד פרטי הדינים, הזהים לאלו שבמסכת יומא, נותן לנו הרמב"ם שיעור במוסר, וכך הוא אומר באיסור נקימה: "ראוי לו לאדם להיות מעביר על מידותיו על כל דברי העולם, שהכל אצל המבינים דברי הבל והבאי ואינן כדאי לנקום עליהם". בהמשך, לאחר איסור נטירה: "שכל זמן שהוא נוטר את הדבר וזוכרו, שמא יבוא לנקום. לפיכך הקפידה תורה על הנטירה, עד שימחה העוון מליבו ולא יזכרנו כלל. וזו היא הדעה הנכונה שאפשר שיתקיים בה יישוב הארץ ומשאם ומתנם של בני אדם זה עם זה".

לאור דמותו של בועז, כפי שהיא מצטיירת מסיפור המגילה, ממש לא מתאים לו – אם ננקוט בלשון ימינו – להיות נוקם שכזה. אותו בועז המגלה נדיבות עצומה כלפי אותה רות – הוא שזה שנוקם בה ובחמותה? אותו בועז שיוצא נגד דעת הקהל הכללית בנוגע לנישואיו עם רות – הוא זה שנכנע לאותה דעת קהל ממש ואינו מסייע לאם השכולה ולא למנה הגלמודה? ממש לא מסתדר.

כולם עלולים להכשל

אם כן, חזרנו לשאלה: הכיצד נקמו בועז ויתר אנשי העיר בנעמי ורות? התשובה לכך פשוטה: הם עשו זאת, ועשו שלא כהלכה. עקרון יסוד בתורה, בנביאים ובכתובים הוא שלא להסתיר חטאים וחולשות של גדולי הגדולים. יש דתות המציגות את גדוליהן כבני אלוהים, כמי שאינם יכולים לטעות. לא כן דרכה של היהדות.

מהי התורה שניתנה לנו מסיני? מובן שהיא איננה ספר היסטוריה, אבל גם אינה ספר מצוות גרידא שהרי יש בה עשרות פרקים של סיפורים. התורה היא גם ספר מוסר, שמטרתו לשפר ככל הניתן את נפשו של מי שהולך בדרכה. את המוסר הזה התורה מעבירה לנו בשתי דרכים – מצוות וסיפורים. כל דרך כזו מתחלקת לשני מסלולים: מצוות עשה ומצוות לא-תעשה. כשם שיש מצוות עשה ולא-תעשה, כך יש סיפורי עשה ולא-תעשה. לכן אנו מוצאים את לבן ועשו

9 כתובות ז', ב.

10 הלכות דעות ב', ג.

11 הלכות דעות ז', ז-ח.

מול יעקב, את פרעה מול בני ישראל, את קרח מול משה, ועוד ועוד. לאמר: אפילו ממעשיהם של הרשעים יש מה ללמוד – כיצד לא להתנהג. התנ"ך מלא וגדוש בדוגמאות של בני אדם גדולים שכשלו. הדבר מתחיל כבר בבריאת העולם, עם חטא אדם הראשון. אחר כך יש לנו את נח המשתכר, ואת אברהם ששואל "במה אדע כי אירשנה" וכורת ברית עם אבימלך מלך פלישתים, ואת יוסף המדבר סרה על אחיו, ואת משה ואהרון המכים על הסלע, ואת דוד במעשה בת-שבע, ואת שלמה המניח לנשותיו לעבוד אלילים. ר' אלעזר הקליר מונה שורה ארוכה של גדולים שכשלו, בפיוט שכתב למוסף של יום ראשון של ראש השנה. הוא מזכיר את אדם הראשון, שלושת האבות, בני יעקב, משה רבינו, נדב ואביהוא, עכן שמעל בחרם יריחו, עוזא ששלח ידו לארון, דוד המלך, המלך עוזיה, המלך חזקיהו והמלך יאשיהו. והוא מסכם: "יבינו כל יצורי ארץ, אם כן במצוקי ארץ, מה יעשו רשעי ארץ. ראה יראו יערי שיחים, אם אש אחזה בלחים, אז ינועו יבשים כסוחים". חכמינו ז"ל ניסו בחלק מהמקרים ללמד זכות ולטעון שהחטאים הללו כלל לא היו חטאים. הדבר בולט במיוחד במעשה דוד ובת-שבע, אולם בכל זאת אין מקרא יוצא מידי פשוטו, והרי ודוד עצמו מכריז "חטאתי". לאור גישה יסודית זו, לפיה כל אדם עלול חלילה להכשל, נבין את אחד המדרשים המפורסמים של חכמינו על מתן תורה. חז"ל מספרים¹², שכאשר שמעו המלאכים שמשה בא לקבל את התורה, אמרו לקב"ה: "חמדה גנוזה שנגנוה לך תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם, אתה מבקש ליתנה לבשר ודם? מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו, ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ, אשר תנה הודך על השמים. אמר לו הקב"ה למשה: החזר להן תשובה. אמר לפניו, ריבוננו של עולם, מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם. אמר לו: אחוז בכסא כבודי וחזור להן תשובה". בעידודו של הקב"ה, השיב משה: "ריבוננו של עולם, תורה שאתה נותן לי, מה כתיב בה – אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים. אמר להן: למצרים ירדתם? לפרעה השתעבדתם? תורה למה תהא לכם? שוב מה כתיב בה – לא יהיה לך אלהים אחרים. בין עמים אתם שרויין שעובדין עבודת גילולים? שוב מה כתיב בה – זכור את יום השבת לקדשו. כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכין שבות? שוב מה כתיב בה – לא תשא. משא ומתן יש ביניכם [כך שתגיעו להישבע וצריך להזהיר מפני שבועת שווא]? שוב מה כתיב בה – כבד את אביך ואת אמך. אב ואם יש לכם? שוב מה כתיב בה – לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב. קינאה יש ביניכם? יצר הרע יש ביניכם?" התשובה הזו שכנעה את המלאכים והם הודו שהתורה צריכה להינתן למשה¹³. מה באים חכמינו לומר לנו במדרש זה? יש כאן מסר ברור, כניסוחה של

12 ילקוט שמעוני במדבר פרק ט"ז, רמז תשנב.

13 שבת פ"ח, ב-פ"ט, א.

הגמרא: "לא ניתנה תורה למלאכי השרת"¹⁴. התורה נכתבה דווקא עבור בני אדם, עם כל חסרונותיהם וחולשותיהם. המצוות ניתנו דווקא למי שעלול להיכשל בהן, משום שרק כך תיתכן מערכת השכר והעונש, ורק כך תיתכן הבחירה החופשית שביסוד היהדות. שמעתי מהרב חיים דוד קובלסקי, ראש ארגון "מאורות הדף היומי", הסבר מעמיק למדרש זה¹⁵. הוא שואל, מדוע המלאכים בכלל נאבקים על התורה, שהרי לכאורה באמת אין להם שייכות אליה? אלא, שהתורה היא הדרך לגעת כביכול בקב"ה, היא הדרך להתקרב לשכינה ככל שניתן במגבלות גודל כבודו של ה'. המלאכים מכונים "עומדים", משום שאין להם יצר טוב ויצר רע, ומשום שאינם נלחמים ביצר – הם אינם יכולים להתקדם¹⁶. לכן, הדרך היחידה בה הם יכולים להתקרב לה', היא באמצעות התורה.

תשובתו של משה – אומר הרב קובלסקי – היא שאין זכויות בלי חובות. אי אפשר לקבל את התורה, אם לא נלחמים ביצר. בלי המלחמה היום-יומית נגד היצר הרע, אין זכות וגם אין אפשרות להתקרב לקב"ה. דווקא האדם שעלול ליפול לעומקי החטא – הוא זה הראוי להעפיל למרומי הקדושה. מי שאין לו יצר הרע, אין לו הזכות להשתתף בהחזקת העולם.

מן הכלל אל הפרט. ניתן לומר כי בועז חטא ביחסו לרות ונעמי. הוא, ואנשי בית לחם, לא הצליחו להתגבר על הרגש הטבעי של כעס עצור ועצום על מנהיג העיר, שנטש אותם לאנחות בעת משבר קשה ביותר – רעב שנמשך שנים ארוכות, רבות ורצופות.

דומה שיש לכך רמז ברור בלשון המגילה. הבה ונשמיט לרגע פסוק אחד: "והמה באו בית לחם בתחילת קציר שעורים. ותאמר רות המואביה אל נעמי: אלכה נא השדה ואלקטה בשיבולים" – המשך רצוף והגיוני. אך שמואל הנביא מוסיף פסוק שכלל לא שייך לרצף הסיפור: "ולנעמי מודע לאישה, איש גיבור חיל ממשפחת אלימלך, ושמו בועז". אם המטרה להציג את בועז – מקומו הראוי של פסוק זה הוא שני פסוקים קדימה, כאשר בועז מופיע לראשונה. ניתן לומר ששמואל רצה לרמוז לנו על ההנגדה: הן באו לבית לחם בתחילת קציר שעורים, ולמרות שיש קרוב משפחה גיבור חיל – רות נאלצת ללקוט שיבולים.

14 קידושין נ"ד, א.

15 בשיעור לזכרו של יגאל גוזמן ז"ל, תל-אביב, סיון תש"ע.

16 כלי יקר, ויקרא י"ח, ד.

תיקון מיד ולעתיד לבוא

לזכותם של בועז ואנשי בית לחם ניתן לומר, שבסופו של דבר הם הצליחו להתגבר על רגשות אלו. בועז מקבל מסר מן ההשגחה העליונה, כאשר רות מגיעה "במקרה" לשדהו והוא עצמו מגיע לשם בדיוק בזמן, שוב "במקרה". הוא מפנים מיד את המסר, מברך את רות על מעשיה ופורס עליה את חסותו. ליתר אנשי העיר זה לוקח קצת יותר זמן. עובדה שהגואל מסרב לשאת את רות, ועובדה שיש צורך בכל סמכותו של בועז¹⁷ על מנת שיתקבל הפסק של "מואבי ולא מואבית".

אבל ראו מה קורה בסוף המגילה. כאשר בועז מודיע שהוא נושא את רות, מי מברך אותו? "ויאמרו כל העם אשר בשער והזקנים: עדים, יתן ה' את האישה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה" (רות ד', יא). העם הוא המוביל את הזקנים. וכאשר נולד עובד, מסופר: "ותאמרנה הנשים אל נעמי: ברוך ה' אשר לא השבית לך גואל היום" (שם, יד). אותן נשים אשר נדו לנעמי בשובה שכולה, גלמודה וענייה – הן הנשים שכעת מברכות אותה. ניתן לומר כי היתה זו השתתפות אמיתית בשמחתה, ולא חנופה בשל זיקתה המשפחתית המחודשת לבועז.

אנו מובטחים שעוד נזכה לראות עולם ללא נקימה ונטירה ולחיות בו. מי שיביא לנו אותו יהיה משיח בן דוד, צאצאו של דוד המלך, שבשבועות חלים יום הולדתו ויום פטירתו¹⁸. המשיח עצמו יהיה נקי מפניות כאלו, כפי שמתאר אותו ישעיהו הנביא: "נהריחו ביראת ה', ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אוזניו יוכיח. ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענווי ארץ, והיכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע. והיה צדק אזור מותניו והאמונה אזור חלציו" (ישעיהו י"א, ג-ה).

על ימות המשיח אומר הרמב"ם, שייעלמו בהם הקינאה והתחרות בין בני האדם, וממילא גם לא יהיו נקימה ונטירה. אלו דבריו בהלכה האחרונה של משנה תורה: "ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה ולא קינאה ותחרות, שהטובה תהיה מושפעת הרבה וכל המעדנים מצויין כעפר, ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד. ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים וישיגו דעת בוראם כפי כוח האדם, שנאמר: כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".

17 בועז הוא אבצן – בבא בתרא צ"א, א.

18 וכידוע, זהו אחד ההסברים לקריאת מגילת רות בשבועות.